

STIPE GUNJAČA

OKO POLOŽAJA KNINSKE KATEDRALE

(Osvrt na prikaze dr. Ljube Karamana o mojoj radnji)

Dr. Ljubo Karaman je dva puta kritikovao moje konstatacije u pogledu ubikacije kninske katedrale, koje sam iznio u radnji »O položaju kninske katedrale«.¹ Prvi put je to učinio u sastavku pod naslovom »Osvrt na neke novije publikacije i tvrdnje iz područja historije umjetnosti u Dalmaciji«,² iako pod ovakav naslov ne bi pripadala moja radnja, jer se ona tiče samo historijske topografije i arheologije i ništa u njoj nema, što bi pripadalo u historiju umjetnosti. Drugi put se dr. Karaman dotakao ovog pitanja u posebnom članku pod naslovom »O reviziji iskopina u Biskupiji kod Knina«,³ ispunivši o tome jednu stranicu i dodavši dvije tri nove misli. Ja sam na ovaj posljednji članak već dao odgovor g. Karamanu⁴ i tu sam obećao, da ću se na njegove primjedbe o mojoj ubikaciji kninske katedrale osvrnuti odjednom, pa to obećanje ovdje otkupljujem.

Moram najprije istaknuti, da dr. Karaman usprkos ponovnom navraćanju nije o ovom problemu dao jednu zaobljenu kritiku, da bi se iz toga moglo vidjeti, u čemu leži stvarna, pa napose njegova i moja problematika. Umjesto toga uhvatio se on pojedinih detalja, koje je pohvatao u mojoj radnji i prikazao stvar rastrgnuto, odsječeno od niti, s kojima sam te detalje organski povezo, pa je ispala drukčija slika problema, u koji dr. Karaman želi zalaziti. Toj nezgodi pridolazi još iskrivljivanje utvrđenih činjenica, a k tomu neki njegovi pasusi odaju priličan nesporazum s mojim tekstom, iako je on jasan. Sve mi je to žao samo zbog toga, što je dr. Karaman tim načinom izazvao takav slijed odgovaranja, da se moram odreći metodskog izlaganja, koje bi pridonosilo čišćoj slici problema, no ne želim stvar otežati i ponavljati se i

¹ Starohrvatska prosvjeta, III. serija, sv. 1, Zagreb 1949, str. 38–86.

² Peristil, I, Zagreb 1954, str. 21–22.

³ Starohrvatska

⁴ S. Gunjača, Oko revizije iskopina u Biskupiji kod Knina. Starohrvatska prosvjeta, III. serija, sv. V, Zagreb 1956.

zato upućujem čitaoca na tekstove moje radnje i Karamanove kritike, a ovdje dajem odgovor gotovo iz riječi u riječ, kako mi je to već nametnuto sistemom dr. Karamana.

Dr. Karaman započinje svoj osvrt izrekom, da sam podvrgao kritici davno sporno pitanje *položaja katedrale hrvatskog biskupa* u vrijeme vladara narodne krvi. Sam izraz »katedrala hrvatskog biskupa«, nije dobro diferenciran i pripada starijoj terminologiji, kojom sam se i ja jednom i na samoj prvoj stranici poslužio, a to zbog historiciteta problema, koji se pod ovim nazivom javljao. – Inače je dokazano, da hrvatski biskup zbog nestalna bora-višta – jer je kao član kraljeve pratnje selio s kraljem – nije mogao imati odnosno graditi stalnu katedralu, nego se ovdje ondje služio s nekom već po-stojećom crkvom. No budući da se u vrijeme raspada samostalnosti hrvatske države hrvatski biskup našao u Kninu i tu se zaustavila njegova migracija, ostao je on tu i odsele se zvao kninskim, a biskupija kninskom. Dakle stalna katedrala mogla je biti samo ona kninskog biskupa, a hrvatskog nikako. Prema tomu ne radi se ovdje samo o pukom nazivu nego i o h istorijskom pojmu, koji g. Karaman ne diferencira, što otkriva spomenutim nazivom.

U drugoj rečenici dr. Karaman kaže, da ja s pravom ispravljam netočne Šišićeve izvode iz isprave iz g. 1315., da bi kninski biskup Nikola g. 1272.–1274. bio prenio sjelo biskupije i katedralnu crkvu iz sela Biskunije južno od Knina na položaj »Kapitul« do Knina i tamošnju negda benediktinsku crkvu preudesio za katedralu. To je doduše jedna moja konstatacija, ali ne glavna, nego prethodi glavnoj i ta je: »Navedena isprava pruža sasva nove podatke. Iz nje doznajemo, da je u Kninu na uzurpiranoj zemljišnoj čestici sv. Barto-lomeja, za biskupa Nikole (1272–74) bila sagrađena nova biskupska crkva ...«⁶ Ovo je u ovom pasusu osnovna novost.

U trećoj rečenici dr. Karaman to priznaje tekstu isprave, samo je malo čudno, što je ispravu objavio još Farlati, pa Katona, Fejer i Smičiklas,⁷ se s njom posebno pozabavio Šišić baš u vezi s našim pitanjem i čak joj donio izvod,⁸ što su naš problem makar i uzgred doticali drugi, pa i sam dr. Kara-man, a zaboravio je da oda priznanje ispravi, sve dok joj ja nisam interpre-tirao tekst.

Karaman tu doslovno kaže: »Stvarno iz teksta isprave iz god. 1315 proizlazi samo, da je biskup Nikola sagrađio novu katedralnu crkvu na zemljištu, ko-jega se položaj ne precizira, a koje je pripadalo sv. Bartulu.« Ne shvaćam, zašto je dr. Karaman propustio da spomene, da je zemljište, na kojemu se sagrađila nova katedrala »in Tininio« u Kninu, kako u ispravi jasno piše. Zar je ovo oskudan podatak, kad se uzme u obzir na kakvim su labavim, zapravo ničim određenim podacima, prethodnici usiljeno tražili mjesta katedrali po Biskupiji i Kapitolu. G. Karaman se tuži, da položaj nije precizno određen, On puno traži od indirektnog dokumenta, kad se ne zadovoljava s ovako rela-tivno dobro označenom lokacijom »in Tininio« i ne drži na umu, da se nešto

⁵ S. Gunjača, O položaju kninske katedrale, str. 74, 75.

⁶ O. c. str. 73–4.

⁷ T. Smičiklas,

1910, str. 378–381.

⁸ F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925. Ekskurs III. »Gdje je bio samostan sv. Bartola, a gdje kninska stolna crkva sv. Marije«, str. 693–4.

preciznije ne može očekivati, kad se zna, koliko su rijetke precizne topografske oznake za objekte, kao što su zgrade u dokumentima, koji se tiču Hrvatske, za razliku od onih isprava dalmatinskih gradova, gdje se često spominju oznake objekata kod trgova, crkava, gradskih vrata, kula i t. d. Uostalom ja sam iznio i drugih dokaza, koji potvrđuju navod ove isprave, da se nova katedrala zaista nalazila u samom Kninu, kao što su:

Podatak o odnošenju greda i dasaka, koje su bile pripravljene za popravak krova katedrale, koje je »*incisas et ordinatas et congregatas*« uzeo Ivan, sin kninskog kastelana Nikole, a taj je Ivan uzimao biskupska dobra samo sa područja kninske tvrđave i njena podgrada.⁹ Iznio sam i reproducirao dokument iz g. 1720. s nacrtom jedne situacije, koju je izmjerio ing. Allesani, gdje se kaže, da se ta situacija nalazi »*vicino al Duomo*«, blizu katedrale. Tu situaciju sam u nacrtu prepoznao i naveo sam, da ona odgovara predratnom uboškom domu, koji se nalazi između današnjeg naselja Knina i tvrđave nad njim.¹⁰

Ako nije dovoljno preciziran položaj u dokumentu iz g. 1315., ali je to učinjeno ovim drugim dopunama i tim je u našem problemu ipak učinjen jedan korak naprijed, pa i to dobronamjerni kritičar ne bi jednostavno prešutio.

U četvrtoj rečenici Karaman navodi, da se ja zalažem, da su starija i novija katedrala bile građene

sam istakao, da starija crkva sv. Marije nije bila građena za katedralu, nego je to bila jedna već postojeća crkva, koja je dana biskupu za službu i tako je gotova i rabljena crkva sv. Marije postala »katedralom« hrvatskog, skog biskupa. Kasnije je biskup Nikola sazidao novu građevinu ad hoc također u Kninu. Ne odgovara činjenici, da se ja zalažem, nego ja tvrdim s argumentima u ruci, da su obje građevine, starija i mlađa bile u samome Kninu. Tomu za dokaz iznio sam niz dokumenata i nekoliko analiza, što se, držim, lijepo i razgovijetno vidi u mojoj radnji, pa to ne treba ponavljati.

U petoj i šestoj rečenici Karaman priznaje, da sam uvjerljivim dokumentima uzdrmao dosadašnje mišljenje, da se katedrala nalazila u Biskupiji, i usvaja argumentaciju, da selo Biskupija nije dobilo ime po biskupu i katedrali nego po tomu, što je tu bio biskupov posjed. Ali u sedmoj rečenici stavlja pod moje pero izreku, da je katedrala bila posvećena Bogorodici »prema riječima Tome Arcidakona i tekstu Zvonimirove isprave iz g. 1078.« Ja nigdje nisam tvrdio, da se katedrala posvećivala tom imenu, jer hrvatski biskup ni imao katedrale, nego se u Kninu poslužio već gotovom crkvom, koja je otprije nosila ime sv. Marije. Ja ne mogu drukčije tumačiti Tomine riječi »*posueruntque* sedem eius in campo in ecclesia sancte Marie iuxta castrum Tiniense«. Što se pak tiče teksta Zvonimirove isprave, za koji se vjerovalo, da se odnosi na posvetu katedrale hrvatskog biskupa, nemam ništa zajedničkog s time. Dapače sam se na tri stranice pozabavio njenom analizom, koliko se našeg pitanja tiče, i ustvrdio protivno, nego se dosada držalo, i to: da se iz teksta isprave nikako ne vidi, gdje je ona izdana, da je pouzdano samo to, da je izdana u jednom kraljevskom selu nepoznata imena, da su izdavači isprave

⁹ Gunjača, O. c. str. 77-8.

¹⁰ O. c. str. 82-3.

Kukuljević i Rački stavili nekritično na glavu isprave da je izdana, jedan kaže u Solinu (Kukuljević), a drugi u Kninu (Rački), da se u tekstu kaže, da je izdana pri posveti crkve sv. Marije u kraljevskom selu, koje je na području jurisdikcije hrvatskog biskupa.¹¹ Karaman se uhvatio ovog posljednjega, te kaže: »Gunjača doslovnim tumačenjem ponešto neodređenog izraza ove isprave *in sollemnitare consecracionis ecclesie nostri episcopatus, sancte Marie vocabullo* osporava, da je isprava izdana kod Knina pri posveti biskupske ili katedralne crkve (jer ne stoji *ecclesie nostre episcopalis*), nego pri posveti neke neodređene i nepoznate nam crkve na području jurisdikcije hrvatskog biskupa. Teško je međutim vjerovati, da bi svečano kraljevo saborovanje bilo vezano uz posvetu jedne takve crkve, pogotovu da bi seposveta takve crkve ponovno spominjala u tekstu isprave u vezi s dolaskom odličnika na tu svečanost (i na drugom mjestu isprave stoji *consultu omnium servorum dei et nobilium nostrorum qui gracia dei dicte sollemnitatis advenerant*)«. Ovakva argumentacija ne može se suprotstaviti mojim prethodnim tvrdnjama, preko kojih Karaman naprosto prelazi. Za svaku ispravu važno je mjesto njena izdanja i ono se redovito u njoj navodi. U našem slučaju to bi bio najjači momenat isprave s obzirom na situaciju, do koje je dovelo raspravljanje, a te oznake u ispravi nema. To se može protumačiti time, da bi latinskom pisaru isprave bio teško savladiv hrvatski naziv tog kraljevskog sela, pa dva puta zaobilazi njegovo vlastito ime i navodi samo, da je to kraljevsko selo, a da je to selo značajnije, morao bi se potruditi da ga navede. Svakako bi to učinio, da se radilo o posveti katedrale, jer nije mala vrijednost sela, kad je katedrala toliko prostrane jurisdikcije u njemu. Zaista je dalekosežan nekritičan gest Račkoga, što je pri izdavanju ove isprave svojevorno na njenu glavu stavio »A. 1076–78. Tinninii in villa regali«, pa se to, iako kontradiktorno u sebi (»U Kninu, u kraljevskom selu«, a u Kninu, u castrumu, nije selo) tumačilo kraljevskim dvorcem i tražilo mu se mjesto u Biskupiji, te se nasjelo izmišljenoj tradiciji¹² i ubicirao se dvorac na Bulatovoj oranici u Biskupiji, za koju je revizija iskopina dokazala, da se pronađeni ostaci na njoj odnose na starokršćansku crkvu.¹³ Tumačenje dvorca za ono »villa«, i fikcija o njegovu postojanju na Bulatovoj oranici, pa postojanje velike bazilike na blizoj Crkvini u Biskupiji, krasno je došlo za primjenu ove isprave: eto katedrale i kraljevskog dvorca taman, kako se u ispravi spominje »katedrala«, »kraljevski dvorac« i još je to »Tinninii in villa regali", pa kud će prikladnije primjene nego ovdje. To se toliko uvriježilo, da je još danas, kako Karaman kaže, »teško vjerovati«, da tu nije bila katedrala, iako je dokazano, da je skroz pogrešno i jedno i drugo i treće. Ali kritičan historik treba da uvidi i odbaci svojevorno dometanje ovako važne značajke, kao što je mjesto izdanja te isprave, pa ma kakav naučni autoritet to počinio. Tako ostaje meritorno ono, što se u ispravi govori o mjestu njena izdanja, a tu stoji samo »Actum est hoc in villa regali (ne kaže mu se ime) quo in loco (opet se ne kaže ime) iam dicta ecclesia sancte Marie«. Dakle to selo je anonimno i ne navodi se ništa, što bi dalo naslutiti blizinu

¹¹ O. c. str. 64–7.

¹² S. Gunjača, Revizija iskopina u Biskupiji kod Knina 1950. godine, Ljetopis JAZU knjiga 57, Zagreb 1953, str. 43–5.

¹³ O. c. str. 43, 45–7.

većeg mjesta i jedino, što se zna, jest to, da je ono ležalo na području jurisdikcije hrvatske biskupije (*nostri episcopatus*). Zaista bih htio vidjeti akribična historika, koji bi iz ovakvog teksta mogao izvući podatak za pobližu lokaciju tog kraljevskog sela.¹⁴

Karaman mi predbacuje, da sam osporio, da je isprava izdana kod Knina na osnovu doslovnog tumačenja ponešto neodređenog izraza ove isprave »*in sollemnitate* .....« Jest, ja ću se uvijek pridržavati doslovnog tumačenja svakog teksta, jer je izvoran tekst za mene mjerodavniji od svakog dopunjka ili prijedloga izmjene, ma kako to duhovito bilo. Inače, kad se ne želi vidjeti ništa drugo nego ono, što stoji u tekstu, onda ovaj tekst kako su ga donijeli Kukuljević i Rački, nije nimalo, a ne ponešto neodređen. Tu jasno stoji »*in solempnitate consecrationis ecclesiae nostri episcopatus* ...«. *Nostri episcopatus* jest »naše biskupije« i to tako moram doslovno tumačiti. Govori se dakle o posveti crkve sv. Marije naše biskupije (= hrvatske). Znam, da bi oni, koji pleđiraju za katedralu u Biskupiji, više voljeli, da u tekstu isprave mjesto toga stoji »*ecclesiae nostrae episcopalis*«, što bi značilo »naše biskupske crkve« = katedrale. A u tekstu toga nema i zato on nije neodređen, jer je sastavljač isprave dobro lučio *episcopatus* od *episcopalis*. Ne vjerujem, ni da se radi o griješci izdavača, jer bi onda i prethodna riječ imala drukčiji dočetak, ako je stajalo *episcopalis*, pa on krivo pročitao. Prigovor, da je teško vjerovati, da bi svečano kraljevo saborovanje bilo vezano za posvetu druge crkve, koja nije katedrala, nema veze s argumentacijom, i mi se moramo odricati historijskog romanticizma, a pridržavati se realnih podataka. Ne mogu propustiti priliku, a da ovdje ne spomenem, da me pomalo začuđuje stav dr. Karamana prema snazi argumentacije. On naime forsira ubikaciju katedrale u Biskupiju, a da se iz dokumenata ništa o tome ne da naslutiti, dok s druge strane prelazi preko tolike argumentacije, koju sam iznio u prilog ubikacije nove, Nikoline katedrale na pristranku kninske tvrđave i kaže – doduše ispravi iz ~. 1315, – da joj položaj ne precizira, iako u njoj stoji da je »*in Tinninio*«.

U osmoj i devetoj rečenici Karaman je sažeo točno, što sam rekao u vezi sa vijesti Tome Arcidakona.

U desetoj rečenici opet nam se vraća nesporazum: »A da je katedrala hrvatskog biskupa u XI. st. bila građena odmah do zidina najstarijeg kninskog grada, na mjestu današnjeg Knina, a ne u relativno udaljenom selu u Biskupiji, Gunjača vjeruje i izvodi u prvom redu iz Tomina izraza *iuxta castrum Tiniense*, tik do grada Knina«. Zadnji dio ovog navoda naći će odgovor u daljem tekstu, a ovdje se osvrćem na prvi, da uspostavim moje tvrdnje onakvim, kakve one jesu. Katedrala hrvatskog biskupa, rekosmo, nije uopće građena kao katedrala, jer je biskup ambulantan. Može se govoriti o gradnji crkve sv. Marije u koju se on, gotovu, posvećenu i rabljenu, smjestio pred konac XI. stoljeća. Da je to tako, svjedoči onaj »*posueruntque sedem eius* ...«, a kad je ta crkva bila građena ostaje nepoznato, no svakako se pred konac XI. stoljeća biskup u nju smješta, i to je terminus post quem non gradnje

¹⁴ Ja sam se usudio još dodati, da se to selo nije nalazilo na prostoru izvan središnje i sjeverne Dalmacije, jer su učesnici na posveti bili iz ovih krajeva. O položaju kninske katedrale, str. 67.

ove crkve. Rekao sam još i to, da kninskoj katedrali, kao kanonički fiksnoj katedralnoj građevini ne treba možda tražiti vrijeme sve do XIII. stoljeća (sc. do gradnje nove katedrale biskupa Nikole).¹⁵ To zato, što nemamo podataka, da se prije Nikolinej jedna druga crkva gradila kao katedrala, a čini mi se, što još nisam izrekao, da migriranje prije hrvatskog, a poslije XI. st. sve više kninskog biskupa, nije potpuno prestalo, iako ne više s njegove ranije funkcije. Na to me vodi tekst splitskog sinoda iz g. 1185., gdje za kninskog biskupa stoji: »Habeat sedem suam in Tenin«. ¹⁶ Naređuje mu se, da tu mora imati stalno sjedište, što zar u tekstu ne bi tako stajalo, da se tu biskup potpuno ustalio. Bit će, da se duže zadržavao po posjedima, koje je na više mjesta imao od mora do Drave i tu se također služio već postojećim crkvama.

U jedanaestoj rečenici Karaman kaže: »Ostali argumenti u prilog tvrdnji, da otkopana trobrodna bazilika na katoličkom groblju u Biskupiji ne može biti katedrala – a koje Gunjača iznosi pod A - nisu po mojem mišljenju važni ni odlučujući.« Kad je dr. Karaman već htio obezvrijediti svoju argumentaciju pod »A«, morao je donijeti protudokaze: da ime kninske biskupije nije nastalo po mjestu biskupova sijela, da ima i drugih katedrala po selima, da sva biskupska sijela nisu kod nas u utvrđenim mjestima, da nije bio na snazi zaključak splitskog crkvenog sabora iz g. 925, koji izričito zabranjuje postavljanje biskupa u malim gradovima ili selima i da sinod iz g. 1185. nije naredio, da kninski biskup mora imati svoje sijelo u Kninu. Umjesto toga Karaman se svemu suprostavlja samo svojim mišljenjem, da ova argumentacija nije važna i odlučujuća. A ipak bi bilo ne samo metodično, nego i interesantno, da je on to mišljenje iznio, jer je vrijedno da se zna, kolika je u njemu snaga nasuprot ovoj argumentaciji.

U dvanaestoj rečenici nastaje opet nesporazum. Karaman je shvatio, ili bar tako izložio, da ispada, da sam ja napisao, da se u pogledu najstarije katedrale ne radi o katedrali običnog rezidencijalnog biskupa, nego o izuzetnom slučaju crkvene prakse i o biskupu posebne vrste, koji nije s početka imao stalno sijelo u nekom gradu, već je njegova crkva bila *in campo*, izvan zaštite gradskih zidina. Ovdje se razumije, kao da je crkva *in campo* stoga, što je hrvatski biskup posebne vrste i izuzetna položaja u crkvenoj praksi, a ja u tekstu iznosim već spomenuti momenat migriranja biskupa, koji izlazi iz njegove povezanosti sa častima i dužnostima na kraljevu dvoru. Budući da su hrvatski kraljevi ekonomski vezani za rastrkane posjede na njima i nemaju stalnog sijela, a kako se s njima kreće glavni dostojanstvenik hrvatski biskup, to ni on nema stalna sijela, pa zato ni stalne katedrale. Sigurno se tako morao služiti i drugim crkvama, pa kad je došao u Knin, bila mu je data već postojeća crkva sv. Marije, a kako pred konac XI. st. nestaje hrvatskih kraljeva, nestaje i biskupove dvorske funkcije, te on ostaje u Kninu; od hrvatskoga postaje kninski biskup i još uvijek se služi crkvom sv. Marije, zar dok Nikola ne sagradi novu katedralu. Kako Knin nije grad razmjera dalmatinskih gradova, nego je na vrhu brijega bio spočetka mali castrum, nije tu bilo mjesta drugom momentu osim strateškomu i kad se začelo naselje, širilo se ono ka

¹⁵ O. c. str. 75.

¹⁶ T. Smičiklas, Codex diplomaticus II, Zagreb 1904, str. 193.

i sva druga srednjovjekovna mjesta pod castrum i tu se uz ostalo sagradila i crkva sv. Marije, koja je s vremenom i stjecajem prilika postala katedralom i samo stoga je ona *in campo*, što znači izvan castruma, a ne s kojeg drugog razloga.

U trinaestoj rečenici Karaman prelazi na moju argumentaciju, iznesenu pod »B« i kaže: »Glavno uporište Gunjačine tvrđnje jest prema tome Tomin izraz *iuxta*, koji stvarno obično označuje neposrednu blizinu«. To baš nije glavno uporište, nego jako uporište, a prije toga iznesen je niz okolnosti i argumenata, koji su u potpunom međusobnom skladu, pa i oni vrijede kao jače ili slabije karike, ali jednog te istog lanca. Ja sam, doduše, ovaj *iuxta* jače i pomalo drastično istakao. Izazvala me na to okolnost, što se u potrazi za položajem katedrale znalo za ovakvu određenu oznaku smještaja crkve sv. Marije, a tražio joj se položaj-svugdje prije nego ovdje: »*iuxta castrum Tiniense*«. Zavedeni arheološkim nalazima na Kapitulu i u Biskupiji, smješteni su tu crkvu sv. Marije zanemarujući ovaj podatak, iako im je on morao udarati jako u oči, jer su dobro poznavali latinski jezik listom svi, koji su se na to osvrtni (Zlatović, Bulić, Marun, Radić, Šišić i sam Karaman). Ja sam tu samo rehabilitirao ovako zanemaren značaj izraza *iuxta*, a drugo nosi on sam u sebi. Pri pisanju radnje akcentuirao sam naročito ovo *iuxta*, da pokažem, kako nema drukčijeg tumačenja. Bio sam čak i drastičan i nastojao, da se eventualni prigovarač izrazu *iuxta* ne izloži mnogo, pa sam donio primjere o njegovu nepromjenljivoj značenju, koji je uvijek označavao najtešnju blizinu: do, uz, tik. Među tim primjerima iznio sam i onovremeni crkveni napjev »Stabat mater dolorosa iuxta crucem lacrimosa...« i dodao: "Tu je blizina majke i križa toliko uska i jasna, da nitko ne će zamišljati, da je križ na pr. bio *iuxta castrum Tiniense*, a majka na Kapitulu ili u Biskupiji«. I dr. Karaman, vidjesmo, reče, da *iuxta* stvarno obično označuje neposrednu blizinu, ali odmah zatim nastoji, da to oslabi.

U četrnaestoj rečenici on kaže: »Moramo međutim uzeti u obzir, da Toma u ovom slučaju priča o događajima i stvarima, udaljen vremenski i prostorno: da je možda vidio kninsku katedralu, a možda je za nju znao samo po čuvenju«. Priča Toma i o drugim stvarima, koje su i prostorom i vremenom još udaljenije od ovoga, pa se ipak mnogo vjeruje, kad Toma iz tog vremena nešto kaže, jer je dokazano, da je on u mnogome vjerodostojan, a vjeruje mu i dr. Karaman, koji se u svojim radovima često poslužio Tomom. Međutim ovdje kao da mu Tomina vijest nešto smeta, a ne znam, smijem li se upitati, da to nije stoga, što je dr. Karaman, mimoišavši ovu vijest, od drugih akceptirao i makar uzgred se izjašnjavao, da je katedrala bila u Biskupiji, te na osnovu označene godine posvete te »katedrale« i arhitektonskog nalaza na Crkvi u Biskupiji, gdje je ona tobože bila smještena, stvorio sud o vremenu crkvenog namještaja, a sad se utvrdilo, da se ta posveta i godina 1078–86 nije odnosila na kninsku katedralu, koja nije ni bila u Biskupiji.

Ne može se za Tomu govoriti, da je on *možda* vidio katedralu, a *možda* za nju znao samo po čuvenju. Ako je za nju znao samo po čuvenju, to ne isključuje, da nije bio dobro informiran, da se ona nalazila uz kninsku tvrđavu. Sigurno je, da Toma nije proživio sve, što piše, da je doznao iz dokumenata i po čuvenju mnogo toga, ali on kritično iznosi, ta priznat će se, barem imena

i lokalitete. Njemu nije bio problem, gdje je ležala kninska katedrala kao kasnije arheolozima i historicima, da bi se on subjektivno opredijelio za Knin. Napisao je to spontano zato, što je odnekuda znao. Ta poznato je i napisao sam, da je Toma bio na takvom položaju, da je morao znati, gdje je katedrala, t. j. bio je naddakon splitskog, dakle metropolitanskog kaptola, pače i nesuđeni splitski nadbiskup; svakako pri višoj crkvenoj instituciji, kojoj je kninski biskup bio sufragan, a splitska nadbiskupija bila je, logično, dobro informirana o stanju i položaju područnih splitskih crkava, pa dabogme i o kninskoj.

Ne razumijem, zašto stoji kod dr. Karamana ono možda u dvije alternative, kad sam ja već istakao veliku vjerojatnost, da je Toma čak i vidio katedralu u Kninu. Zašto se nije prije ovog pisanja potrudio da pogleda sami Tomin tekst, kad ga ja u radnji citiram? Bez toga se ne može pristupati ozbiljnom osvrtu na ovaj pasus i ovako jeftino izlagati stvar. Ja sam čisto i bistro napisao: »Konačno g. 1261., kad je izbio spor između Splita i kraljice Marije za njenog boravka u Kninu, te se ona ljuta vraćala u Ugarsku, poslali su Splitskani za njom na ugarski dvor izaslanike. i to baš *samog Tomu Arcidakona* i Marina Bonajunktu, da izglađe spor. Sva je prilika, da je Toma putovao za kraljicom preko Knina, kuda je inače vodio prirodni put preko Bihaća na sjever, i tom se prigodom ili na povratku ili oba puta našao u Kninu, gdje su zbog spora ležali utamničeni zatočenici, pa je tada još i svojim očima mogao vidjeti crkvu sv. Marije na položaju, koji navodi.«¹⁷ Da je Toma putovao u Ugarsku, nitko nam drugi ne piše nego on sam. On prije kaže za kraljicu »irata est valde; statimque *tiniense* deserens castrum ...«¹⁸ Kako točno pogađa, da je Knin castrum, pa ako dopustimo i po čuvenju! Poslije kaže »*Spalatenses uero miserunt Thomam Archidiaconum et Marinum, cognomento Bonaiunctam, in Hungariam illico post reginam ...*«.¹⁹

Pored istaknutih okolnosti, da se kraljica nalazila u Kninu, da su splitski zatočenici ležali utamničeni u Kninu, da je Toma zbog tih zatočenika putovao na dvor u Ugarsku, da ga je prirodni put i stvar, zbog koje je putovao, vodila preko Knina, imamo i drugi podatak, iz kojeg se vidi, da se Knin i bez svega ovoga nije mogao mimoići. Naime, jedan dokumenat iz g. 1410. izričito kaže, da je Knin »*principalis clavis et passus possendi venire in Dalmatiam et obstandi volentibus damnificare Dalmatiam.*«²⁰ I kuda će iz Splita Toma ići (i vraćati se) nego tuda. A kad je to tako, onda je – čak ogrativši se od gornjih razloga – Toma morao da se zaustavi u Kninu, jer treba imati na umu prilike srednjovjekovnog putovanja kao i činjenicu, da od obale do Knina nije bilo većeg mjesta, koje bi njemu, koji je tada bio prevalio već šezdesetu, moglo priuštiti odmora i snabdijevanja na putu. Sve da prije nije znao, tada je morao vidjeti, da je katedrala *iuxta castrum Tiniense*.

¹⁷ Gunjača, O. c. str. 77.

¹⁸ Toma Arcidakon, *Historia Salonitana*. Ed. F. Rački u *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium XXVI*, Zagreb 1894, str. 208.

¹⁹ O. c. str. 210.

²⁰ Š. Ljubić, *Listine VI. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium IX*. Zagreb 1878, str. 126.

U petnaestoj rečenici Karaman navodi, da moramo uzeti u obzir psihološki momenat mijenjanja uporabe izraza tik, do, *iuxta* u praksi svakog doba. Ovdje je metodski očekivati dokaz za ovakvo mijenjanje u Tomino doba, no taj metod je dr. Karamanu ovdje stran.

U šesnaestoj rečenici umjesto dokaza vidimo, kako Karaman to psihološko mijenjanje shvaća: »I danas ne će nitko iz Zagreba reći, da je Sisak ili Karlovac tik ili do Zagreba, ali to je moguće za onoga, koji piše iz Pariza ili Londona«. Usporedba Zagreb–Karlovac–Sisak s Kninom i kninskom katedralom nije valjana, pa gledalo se to iz Splita, Pariza ili Londona. Zagreb, Karlovac i Sisak su tri **krupna naselja, gradovi, topografski jedan od drugoga nezavisni**, što nije isti slučaj s Kninom i njegovom katedralom. Trebalo je da Karaman tu napravi adekvatnu usporedbu s jednim mjestom i područnim mu kojim objektom. U ovakvoj dosljednosti se Karamanova usporedba može primijeniti jedino tako, da bi netko iz Pariza ili Londona napisao, da je Zagrebačka katedrala u Sisku ili u Karlovcu, a to ne će nitko učiniti ni iz bilo kojeg mjesta na svijetu.

U sedamnaestoj rečenici Karaman time, što je za Tomu istakao da je Splitsčanin, hoće da kaže, koliko je Toma daleko od Knina i piše da misli, – naravno u vezi s prethodno izloženim psihološkim mijenjanjem, da ne možemo isključiti, da Splitsčanin Toma rabi riječ *iuxta* i za katedralu, koja je nekoliko kilometara daleko od samog Knina.

Držim da nije potrebno tratiti vrijeme u dokazivanju, da latinski izraz *iuxta* znači tijesnu blizinu, toliko tijesnu, da označuje i striktno pridržavanje nekog propisa ili zakona: *iuxta decreta*, *iuxta prescriptionem*, *iuxta legem*. Nitko ga drukčije, pa *ni* psihološki ne mijenja; podsvjesno se jako osjeća njegova oznaka blizine, te na pr. L. Katić spontano kaže: »Onaj izraz *adiacet* potpuno odgovara Crnotinom *iuxta territoria s. Domnii*«. ²¹

Sve da je dr. Karaman mogao naći neke podloge za svoje domišljanje u drugim dokumentima i sve da je negdje našao, da izraz *iuxta* ne označuje baš veliku blizinu, on to ne bi smio učiniti izolirano i bez osvrtnja na same okolnosti, iz kojih se ovdje naš izraz *iuxta* pojavio. Naime, metodično je, pogotovu kad se već hoće prigovarati, da se prije raspravljanja, naročito prije domišljanja, prouči, kako se sve izraz *iuxta* javlja kod Tome. To je dr. Karaman propustio i time nametnuo meni, da pokupim iz Tomina djela pasuse, u kojima se ovaj izraz nalazi:

1. str. 4. »Fuit autem ciuitas ejus Epitaurus que est *iuxta* Ragusium.«

2. str. 29. »Qui uenerabilis pontifex eas (= reliquia sanctorum) reuerenter suscipiens, recondidit apud ecclesiam beati Iohannis Lateranensis, ubi est fons baptisterii et *ibidem iuxta* fecit dipingi ymaginem beati Domnii cum pallio et ceteris pontificalibus indumentis.«

3. str. 32. »... uir quidam, Seuerus nomine, cuius domus fuerat *iuxta* columnas palatii supra mare.«

4. str. 45. Naš »... posueruntque sedem eius in campo, in ecclesia sancte Marie *iuxta* castrum Tiniense.«

²¹ L. Katić, Još o darovnicama Zvonimira i Stjepana II. koludricama sv. Benedikta, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku XLIX, Split 1926–7, str. 47.

5. str. 86. »... emitque eis magnum domicilium et turrim *iuxta* portam orientalem Perusine civitatis.«

6. str. 90. »... Sepultus (= Bernardus archiep.) uero est *iuxta* ecclesiam sancti Domnii.«

7. str. 121. »... et quasi noctis tempore stelle apparuerunt in celo: et quedam maior stella micabat *iuxta* solem ex occidentali parte.«

8. str. 210. »... ueneruntque per orientalem portam *iuxta* locum fratrum predicatorum.«

U navodu pod br. 1 *iuxta* označuje blizinu dva adekvatna objekta, dva historijski značajna naselja, između kojih nema takvog trećeg. Toma dobro zna, da je Cavtat blizu Dubrovnika i zato mu je on kao naselje naselju *iuxta*, dok dobro luči kad neko drugo naselje nema takve blizine, pa tako za Biograd kaže »Belgradum *prope* Jadram ciuitatem«. ²² Pogotovu ako objekti nisu razmjerni, a ipak su blizi, Toma odmah diferencira veću od manje udaljenosti, rabeći drugi prijedlog kao: »*prope* stagnum quoddam (Skadarsko blato) civitatem fecit construi quam ex suo nomine (car Dioklecijan)

Diocleam appellavit«, ²³ ili »Et quia Dalmatinus erat origine (Dioklecijan), nobilium edificium *prope* Salonam edificari iussit«. ²⁴ Znamo, da je i Dioklea blizu Skadarskog jezera i Dioklecijanova palača blizu Solina, pa to ipak Tomi nije *iuxta*. Ne može se valjda Tomi Arcidakonu predbaciti, da ovdje priča udaljen *prostorno*, pa da nije znao, koliko je Salona daleko od rodnog mu Splita. E kad Tomi Splitsaninu Dioklecijanova palača nije tako blizu Salone, da bi je istakao sa *iuxta*, onda je to zaista dokaz, da on dobro diferencira i da taj izraz rabi precizno.

Dakle, kad Toma ne rabi izraz *iuxta* za odnos palače i Salone, a rabi ga za odnos kninske katedrale i tvrđave, onda je ona bliža kninskoj tvrđavi nego je palača Saloni, a ustvari je Crkvina u Biskupiji dalja od Knina nego palača od Salone, te prema tomu, da je katedrala bila u Biskupiji, Toma nipošto ne bi upotrebio izraz *iuxta*, nego *prope*, *haud longe* i slično.

U navodu pod br. 2 govori se o moćima solinskih mučenika, koje su pohranjene u crkvi sv. Ivana u Lateranu, u krstionici i tu, *iuxta*, načinjena je slika sv. Dujma. Blizina moći i slike ovog glavnog mučenika je logično nužna, te je izraz *iuxta* potpuno na mjestu.

Treći podatak nam kaže, da je Severus imao u Splitu dom do stupova Dioklecijanove palače iznad mora. Kako je Toma u oznaci *iuxta* precizan pokazuje to, što je u Splitu u njegovo doba bilo više stupovlja, te on za razliku navodi, da se radi o stupovlju iznad mora, a to ne ože biti nego kriptoportik palače.

Naš navod pod br. 5 govori o stanu i kuli, koja se nalazi uz, tik, do *iuxta* istočnih vrata grada Peruggie. Znamo, da je kod srednjovjekovni gradova bilo više vrata, pa i u Peruggi. Ovdje se za razliku od ostalih govori o istočnim. Znamo i to, da su vrata bila zaštićena kulama u neposrednoj blizini, a ovdje se kaže »turrim *iuxta* portam orientalem«.

²² Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, str. 45.

²³ O. c. str. 11.

²⁴ Ibidem.

U izvodu pod br. 6 stoji, da je splitski nadbiskup Bernard ukopan tik, do *iuxta* crkve sv. Dujma, a mi znamo, da su se tu nadbiskupi ukapali i još danas imamo njihovih sarkofaga, na koje se u svojim radovima osvrnuo i dr. Karaman.

Za navod pod br. 7 nemamo mogućnosti kontroliranja, no bit će, da se ni tu *iuxta* nije pojavio u psihološkom momentu mijenjanja uporabe, a što moramo suditi po analogiji.

U izvodu pod br. 8 spominje se izlaz na istočna vrata Splita (Srebrena vrata) »*iuxta locum fratrum predicatorum* (= dominikanci)«, a upravo je to od davnine dominikanski posjed, na kojemu se danas nalazi sama crkva sv. Dominka, točno nasuprot Srebrenim vratima.

I tako dokazasmo, da domišljanju o psihološkom momentu mijenjanja uporabe izraza *iuxta* nema mjesta i da ga kod Tome uopće nije bilo, pa ni onda, kad govori, da je crkva sv. Marije *iuxta castrum Tiniense*.

U osamnaestoj rečenici Karaman kaže, da na Crkvini u Biskupiji u starohrvatsko doba nije bilo samo groblje širokih narodnih masa, nego da su se tu pokapali i odličnici. To je odgovor na moju konstataciju: »Uokolo ove prostrane crkve našlo se je veliko groblje, a brojni prilozi, nađeni u grobovima, po svom vremenskom kontinuitetu od poganskog doba, govore za to da je crkva postala na ranijem starohrvatskom groblju. Iako se oko katedrala zna naći manji broj grobova, koji su obično pripadali »odličnicima«, ovo je groblje jako prostrano, a pronađeni brojni prilozi u grobovima govore zato, da je groblje služilo upotrebi širokih narodnih masa, pa se ovdje radi o prostranoj seoskoj župnoj crkvi, kako je to prosudio Vinjalić.«²⁵

Općenito je poznato, da je ovo groblje dalo nekoliko priloga izvrsnog umjetničkog obrta, koji se pripisuju »odličnicima«, dapače se po tomu više zna za Biskupiju, nego po brojnom nalazu ostalih priloga, koji je pripadao masama. No budući da se nije vodilo računa, da je kudikamo veći broj grobova pripadao masama, ja sam to istakao ovdje, svakako bez namjere, da umanjim značaj ili apstrahiram nešto, što stvarno postoji i što je dobro poznato. Tko dobro čita, osjetit će u mojoj rečenici jačinu antiteze: kod katedrala se ukapaju »odličnici«, a ne mase, t. j. gdje su mase ukopane, nema izgleda, da je tu katedrala. Bilo bi mi drago kad bi mi dr. Karaman pokazao, gdje god imamo iz ovog vremena katedralu, u kojoj i do koje su se ukapale mase.

Devetnaestom rečenicom Karaman završava svoj osvrt zaključkom: »Zbog svega ovoga mislim, da će Gunjačina tvrdnja o najstarijoj katedrali na mjestu današnjeg Knina dobiti punu potvrdu onda, kad se razjasni i utvrdi, što je bila velika bazilika sv. Marije (otkud se zna, da je ovo sv. Marija?) u Biskupiji, odnosno kad se otkriju ostaci najstarije katedrale na tlu današnjeg Knina.«

U hrvatskoj arheologiji malo je ostataka građevnih objekata, kojima se točno razjasnio i utvrdio puni značaj. Čekati na ovakvo razjašnjenje možemo ne godinama, nego vjekovima i malo je nade, da će nam što iskrsnuti u prilog razjašnjenja mnogih objekata. Ostaje nam, da se još uvijek zadovoljavamo

²⁵ Gunjača, O. c. str. 69.

s onim, što se dade utvrditi, pa zatim da se zadovoljavamo s vjerojatnostima do protudokaza. U konkretnom slučaju utvrđeno je, da na Crkvinu u Biskupiji nije bila katedrala kninskog biskupa i postavljena je vjerojatnost, da se tu radi o prostranoj župskoj crkvi, kad se u njoj i oko nje pronašao velik grobova iz dugotrajnog perioda ukapanja. Logično je, da ću u drukčiju pretpostavku povjerovati onda, kad se dokaže, da velik broj grobova, koji u nesrazmjernoj većini pripadaju masama nisu dokaz da se ovdje radi o župskoj crkvi, makar ona takvom postala s vremenom.

Što se pak tiče onog drugog dokaza, koji dr. Karaman traži, on je u sebi malo neobičan. Naime, mi imamo bezbroj primjera, da dokumenti spominju nešto, što nikada nismo pronašli, pa se zato ne može negirati nekadašnje postojanje toga. Koliko su takvih objekata, naročito u gradovima, uništile pregradnje. Ta u doba aktivnosti konzervatorske službe događa se, da nestaju spomenici, usprkos konzervatorskoj borbenosti.

s njima prije organizirane zaštite? U konkretnom slučaju imamo dokaza, da je Knin nekoliko puta bio opsjedan i paljen, i u jednom od tih slučajeva mogla je postradati do temelja Tomina sv. Marija. Drugo, kninska tvrđava se više puta dograđivala i nasipala i ti radovi su morali apsorbirati ruševine, što je dokaz, da se u samoj tvrđavi u zidovima ili u nasipu nailazilo na dekorirane fragmente, od kojih nije isključena pripadnost nekih crkvi sv. Marije, za što još nemamo dokaza. Spominju se u Kninu i drugi objekti; nekoliko crkava i jedna kupelj, a pronašli su se temelji samo jedne kasnije crkve, dok od drugoga i čitavoga starog naselja nije se pronašlo ništa. A ipak je sve to postojalo. I ne ćemo očekivati, da nam iskapanja punom potvrdom zajamče postojanje naselja Knina, kad za to znamo iz drugih dokumenata, pa i za crkvu Sv. Marije. To kažem principijelno, iako u sebi gojim nadu, da će se štošta već poznatog i nepoznatog postojanja pronaći, a istraživanju bih i sam pristupio, kad bi se omogućio široki plan zahvata.

U osvrtu na moju radnju, u članku »O reviziji iskopina u Biskupiji kod Knina« Karaman se opet vraća na pitanje položaja kninske katedrale. Tu mu je dao povoda osvrt na prostrane preostatke zgrada, koje se nalaze sjeverno od bazilike, a za koje sam ja izrekao mišljenje, da su ti ostaci pripadali samostanu.²⁶ Karaman kaže, da seoski put prolazi sredinom otkopanih zgrada i da to ne daje, da u njima raspoznamo karakteristični raspored srednjovjekovnog samostana s klaustrom.²⁷ Međutim, osnovni židovi samostanskog krila su tako dugi, da je put prosjekao neznatan dio dužine, a kako se vidi, da su židovi s jedne i s druge strane puta u kontinuitetu, može se sa sigurnošću pretpostaviti, da put na njima nije uništio ništa karakteristično, što bi uskratilo rekonstrukciju njihova kontinuiteta (vidi floris u mojoj radnji). Kasniji seoski put dakle ne bi bio smetnja rekonstrukciji, nego smetnja može biti u tomu, što netko može očekivati, da se ostaci samostana pojave u građevno-propisnom rasporedu, pa to tu ne nalazi, a netko, među kojima i ja, može smatrati, da se naši domaći samostani (ne mislim na sve) nisu pridržavali naročitih građevnih propisa, ukoliko su ih uopće poznavali. Židali su ih prema svojim potrebama

²⁶ Revizija iskopina u Biskupiji kod Knina g. 1950., str. 31.

²⁷ Karaman, O reviziji iskopina u Biskupiji, str. 218.

i građevnim dostignućima, onako, kako su se zidale kod nas i crkve. Inače bi bilo kontradiktorno u sebi, da se crkve kao značajniji objekti mogu zidati u slobodnim oblicima, a da se u isto doba samostani moraju strogo pridržavati nekih normi. Ispadalo bi, da je crkvu koncipirao ili gradio poseban i nevješt majstor, a samostan savršeniji. Međutim u našem slučaju se jasno vidi, da su i crkva i samostan ispalili iz jedne ruke.

Karaman dalje kaže, da mu je teško vjerovati, da bi se ovi ostaci odnosili na samostan, kad on nije ostavio traga ni u tradiciji ni u dokumentima. Na ovo sam već odgovorio.²⁸ On priznaje, da otkopani ostaci upućuju na građevni kompleks s prostorijama za stanovanje i gospodarstvo i pita se, što je tu bilo. Tu još nema ništa, što bi se protivilo primjeni na samostan, jer su i stanovanje i gospodarstvo dva nužna momenta za samostan toga doba. Nu postoji treći momenat, koji je za samostan bitan, a nije bitan za druga stanovanja i gospodarstva, a to je neposredna blizina crkve, pa zato ja tu radije vidim ostatke samostana negoli šta drugo.

No Karamanu ovi ostaci, kako kaže, nehotice vraćaju misao na sijelo hrvatskog »dvorskog« biskupa, koji je – sada kaže »s vremenom fiksirao svoju rezidenciju u Kninu, i nazvao se kninskim biskupom«. Ovim bi Karaman rekao, da je biskup, kojeg mi nazvasmo ambulatnim, imao svoju fiksnu katedralu u Biskupiji, dok nije postao kninskim biskupom, a kad je to postao, onda ide u Knin. Ovdje nam se vraćaju dodirne linije sa Šišićevom tezom.

Karaman ponavlja, da sam uzdrmao vjeru, da je katedrala hrvatskog biskupa »posvećena u prisustvu kralja Zvonimira« bila u Crkvini, ali da ga nisam uvjerio, da tu nije mogla biti građena.²⁹ Ovaj izraz, da je katedrala »građena« pokazuje, koliko se još podsvjesno zadržalo uvjerenje, da se isprava iz g. 1078.–86. odnosi na gradnju i posvetu »katedrale«, kako je sam Karaman prije tvrdio i sada drži. Ja sam u Reviziji iskopina oborio dotadašnje tvrdnje, da je ova bazilika na Crkvini građena u XI. stoljeću i sa svim oprezom datirao ju u X. st. kao krajnjom granicom.³⁰

Karaman je bio uvjerenja, da su to postojale dvije crkve, jedna iz IX., a za njom druga iz XI. stoljeća.³¹ Ovu iz jedanaestog stoljeća ne može ni na čemu drugom temeljiti nego na spomenutoj ispravi. Nu kad sam dokazao, da nisu bile dvije crkve nego jedna, onda se Karaman odrekao one iz XI. st., a zadržao mišljenje, da je ova i jedina iz IX. stoljeća, u čemu ima isto toliko vjerojatnosti, koliko i u dataciji s desetim stoljećem. Ali Karaman sada dolazi do jednog teškog kronološkog nesuglasja. Datacijom crkve u IX. stoljeće datira se ujedno i ona gradnja, koju sam ja nazvao samostanom, jer dva istočna paralelna i duga zida pokazuju organsku vezu s osnovnim zidom bazilike. Dakle taj dio prostorije dokazuje, da su zidane u isto doba kad i crkva Međutim u IX. stoljeću vladaju hrvatski knezovi, a hrvatskog biskupa kreiraju hrvatski kraljevi, i to posljednji u XI. st., pa tu ne može biti govora o podi-

²⁸ Gunjača, Oko revizije iskopina u Biskupiji.

²⁹ Karaman, l. c.

³⁰ Gunjača, Revizija iskopina u Biskupiji kod Knina, str. 27.

³¹ Karaman, Iskopine društva »Bihaća« u Mravincima i starohrvatska groblja, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 268, umjetničkog razreda 4, Zagreb, MCMXL, str. 2.

zanju kompleksa stambenih i gospodarskih prostorija u XI. stoljeću radi biskupove rezidencije, kad je to postojalo i ranije. Sada ja pitam, kakav je tu u IX. stoljeću bio s crkvom podignut kompleks zgradá, kad tada nije ni u snu bilo hrvatskog biskupa i što je to, ako ne samostan?

U Karamanovu osvrtu imamo novost u vezi s onim karakterističnim *iuxta*. Tu mi spočituje doslovnu interpretaciju i ovog teksta. On je u pogledu interpretacije teksta zaista širi i sad predlaže svoje interpunkcije. To obrazlaže time, što srednjovjekovni pisci ne navode interpunkcija, pa mu se dodavanjem zareza ispred *iuxta* čini, da se ono »*iuxta castrum Tinense*« odnosi više na campus, Kninsko polje, koje je stvarno počinjalo od samih zidina Knina,³² nego li na samu crkvu sv. Marije i onda iznosi Tomin tekst sa svojim interpunkcijama: »*posueruntque sedem eius (sc. episcopi chroatensis) in campo, in ecclesia sancte Marie, iuxta castrum Tiniense*«. I tako ispade, da bi Toma, koji škrto piše o tomu, kako su hrvatski kraljevi dobili svog biskupa, u koju su ga crkvu smjestili, dokle mu sežu posjedi i kako mu se zvala crkva, prešao odmah, da nam objasni, gdje je Kninsko polje! Učinio bi to zar na taj način, da nam kaže da je polje tik (*iuxta*) kninske tvrđave, a ustvari je tvrđava krajnjoj periferiji i iznad polja. Toma je koncizan u svojoj namjeri, ide slijedom, govoreći o biskupu i crkvi, pa odkud će odjednom preći na polje? On je u najmanju ruku u topografskim oznakama dosljedan koliko i svaki običan čovjek, pa uvijek stavlja, da je manje kod većega, a ne obrnuto. Tako nije mogao reći, da je polje kod Knina, nego je Knin kod polja, a samo za crkvu je mogao reći da je tik tvrđave.

Konačno selo Biskupija nije uopće u Kninskom polju nego u drugom, izrazito odijeljenom i posebno zvanom Kosovu polju. Toma je za ovo polje znao,³³ pa da se u njemu nalazila katedrala, on bi to istakao, jer u tom polju nema istaknutije geografske osobine, nego što je ono samo. Budući da on u topografiji ne hramlje, on nikako ne bi mogao pasti u toliku nedosljednost, da bi Kosovo polje, kad bi se na njemu nalazila katedrala, smjestio *iuxta castrum Tiniense*, apsorbiravši na taj način Kninsko polje. Iz dosada izloženih mogućnosti dr. Karamana izlazilo bi, da su dva polja tik Knina: Kninsko, kako ga on tumači, a tako isto i Kosovo, kad mu je katedrala u Biskupiji, zbog čega on ovo sve veli. Ne, Toma je u doslovnom tumačenju teksta posve jasan, pa bi ga interpolacija zareza uz tumačenje, da se ubikacija odnosi na polje, a ne na crkvu, jako kompromitirala i kao da je to znao, obranio se sam dosljednošću svoga teksta. Inače u Tominu konceptu stoji, da je Zvonimir držao sabor u mjestu Pet crkava u Kosovu³⁴ i dokazano je, da je to Biskupija, u kojoj se stvarno pronašlo pet starohrvatskih crkava i po tomu se nazvalo selo. Budući, da se među tih pet crkava nalazi i ona na Crkvini, koja je inače najdalja od Knina, to je onda Toma indirecte i nehotice kazao, da je u Kosovu polju. A kad tako ne bi bilo, nego da je sve po Karamanovu, onda bi u tekstu stajalo, da je pet crkava *iuxta castrum Tiniense*.

³² O tomu detaljnije u mojoj radnji »O položaju kninske katedrale« str. 59–61.

³³ S. Gunjača, Kako i gdje je svršio hrvatski kralj D. Zvonimir s dodatkom o grobu kralja Zvonimira na Kapitulu kod Knina, Rad JAZU 288, Zagreb 1952, str. 226, 287.

³⁴ Gunjača, *Historia Salonitana maior*, Rad JAZU 283, Zagreb 1952, str. 204: »... in loco Illyrica lingua appellato Cossovo ubi dicitur locus quinque ecclesiarum ...«.

Drugi novosti u Karamanovu osvrtu nema doli one pri zaključku, da je bazilika na Crkvini u IX. stoljeću - biva, kad je postala katedralom! - dobila novi, bogati namještaj, da je povećana s predvorjem kraj nje, da se diže kompleks stambenih i gospodarskih prostorija? (njegov upitnik). Navodi, da se tu na groblju nalaze bogati prilozi još od VIII. stoljeća i da se u IX. stoljeću hrvatski odličnici tu pokapaju u presvođenim grobnicama i kamenim sarkofazima, pa se za sve ovo pita, da li možemo zbog Tomina *iuxta* isključiti mogućnost, da je Zvonimir postavio sijelo na ovo mjesto »Kninskog polja« (moj kurziv).

Sve je ovo već našlo odgovor, a dr. Karamanu preostaje da protumači, kako je crkva u XI. stoljeću povećana s predvorjem, dakle s onim prostorijama, u kojima su pronađeni sarkofazi, kojih priloge on prije i sada datira IX. stoljećem.

Karaman zaključuje svoj osvrt: »Ja ću vjerovati u tu mogućnost (= da je katedrala bila u Biskupiji na Crkvini), dok se ne pronađu do samog Knina ostaci biskupske crkve sv. Marije, odnosno dok se ne objasni, šta je bilo na Crkvini u Biskupiji«.